

Mallemukfjeld i Nordøstgrønland. Foto: Knud Falk.

Havfugle i Højarktis

Havfugle behøver adgang til åbent vand for at kunne søge føde, og da havet i polare egne er isdækket størsteparten af året, sætter det en naturlig grænse for havfuglenes udbredelse. Men specielle strøm- eller vindforhold sørger nogle steder for, at der dannes åbent vand i ellers isdækkede polare havområder: *polynyer*. Mange steder opstår polynyer regelmæssigt hvert år, og i forhold til den omkringliggende "isørken" udgør de en slags "oase" for dyrelivet, og i Arktis også for Inuit-befolkningen. Da polynyer og deres flora og fauna samtidig anses for at være meget følsomme over for klimændringer, er de for nylig blevet genstand for omfattende undersøgelser. Her har også havfuglene haft en lille plads, fordi de er oplagte studieobjekter i forbindelse med vurderingen af et polynyes betydning for højere organismer: de lokale bestandsstørrelser kan tages som udtryk for områdets langsigtede bæreevne, mens ynglesuccesen afspejler levevilkårene i et givet år.

Nordøstvandet ved Grønlands nordøstlige hjørne (77-82°N) har længe været kendt som en af de nordligste forposter for bl.a. Mallemuk og Ride (se fx Hjort et al. 1980: DOFT 77:107-114). Som led i et internationalt forskningsprogram om polynyer

blev Nordøstvandets fuglebestande mere indgående studeret i 1992-1994. Her skal nogle af resultaterne resumeres.

I juni og juli 1993 blev bestanden af Mallemukker vurderet til ca 2550 besatte reder, svarende til knap 1500 aktive ynglepar. Firs procent af bestanden findes i to nabokolonier på nogle imponerende fjeldvægge, der meget passende hedder Mallemukfjeld. Her findes også området eneste ridekoloni på knap 900 reder. Bestanden af begge arter er noget større, end tidligere beskrivelser har givet indtryk af, men da der ikke før har været foretaget systematiske optællinger, er der ikke grundlag for at tro, at bestandene har ændret sig væsentligt i dette århundrede. Arkæologiske fund af fugleknogler viser, at den forhistoriske befolkning ved polynyet (området er nu ubeboet) har udnyttet i hvert fald Mallemuk for ca 2500 år siden.

Ud over Mallemuk og Ride findes ved polynyet flere kolonier af Ismåge (i alt ca 1000 fugle), og dertil Sabinemåge (400), Tejst (under 100), Gråmåge (200) og Havterne (1000). I forhold til polynyes størrelse er de fundne ynglebestande små, hvilket vidner om forholdsvis ringe fødemængder for havfuglene. Det er påfaldende, at næsten alle

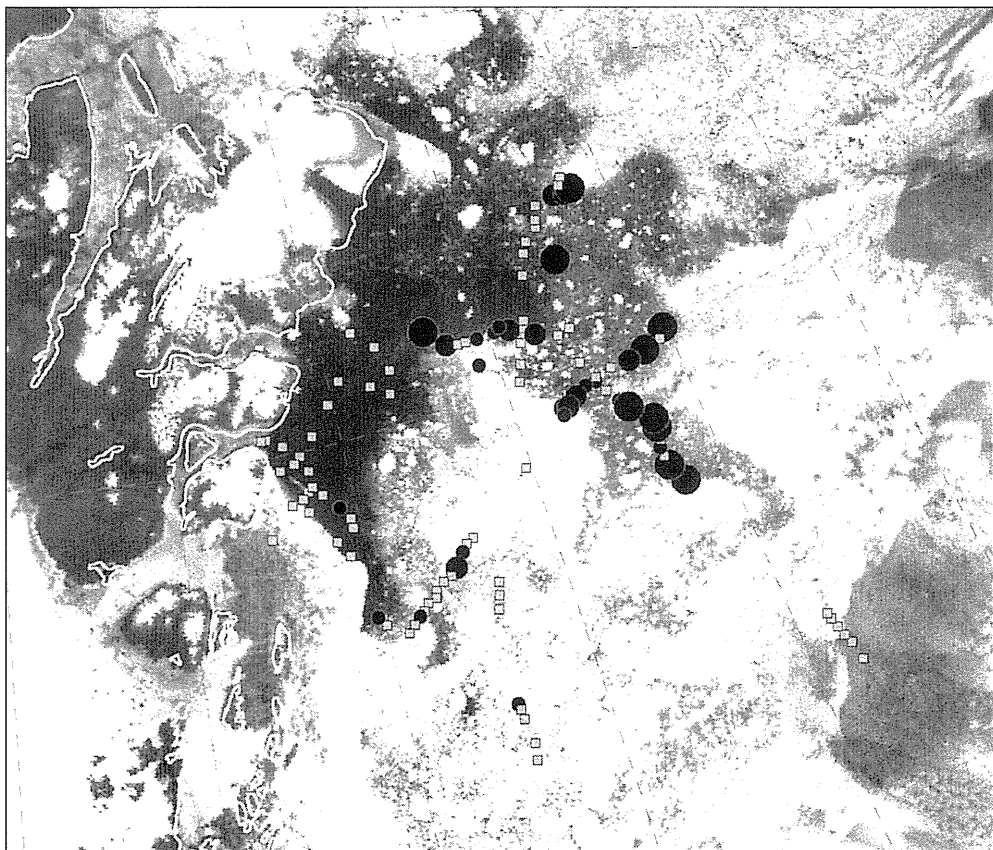
fuglene tilhører arter, som henter deres føde på eller nær havoverfladen, mens dykkende arter specialiseret i fangst af zooplankton og fisk i de frie vandmasser (fx Søkonge og Polarlomvie) kun gæster området i ringe antal i sensommeren.

Nordøstvandet viste sig at være en vigtig forårs-rasteplads for Ederfugl (2500 individer) og Kongeederfugl (1000), der samles nær yngleområderne i maj-juni for at opbygge reserver inden yngletiden. I den periode er der normalt isfrit over områdets eneste lavvandede banke, hvor ederfuglene kan finde muslinger. Kongeederfuglene flytter midt i juni til snefrie ynglepladser på Nordøstgrønlands tundra, mens Ederfuglene yngler spredt langs Nordøstvandets kyster; det er formentlig kun i kraft af polynyet, at disse arter har kunnet kolonisere det nordøstligste Grønland.

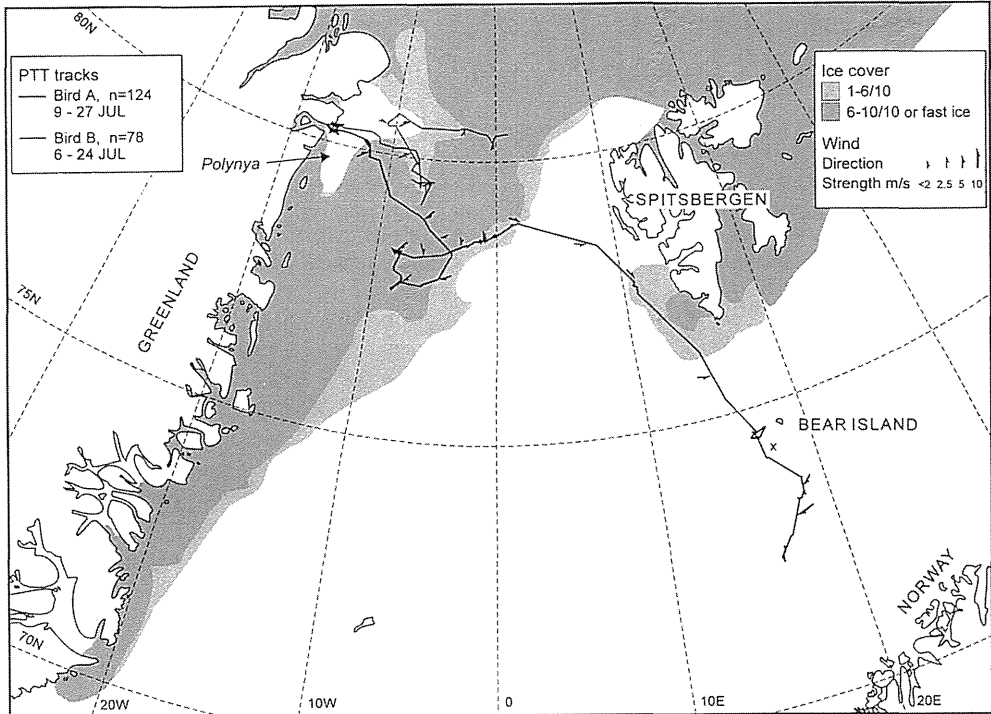
Havfuglenes ynglesucces afspejler de årlige svingninger i den tilgængelige fødemængde inden for fourageringsområdet. I 1993 havde både Mal-

lemuk og Ride en god ungeproduktion, og fødegrundlaget i Nordøstvandet var formentlig ganske godt, men ikke specielt rigt. Således lader Mallemukkerne på Mallemukfjeld deres unge alene i reden en hel del tidligere, end lavarktiske Mallemukker gør, formentlig fordi det er nødvendigt at øge indsatsen for at skaffe mad. Men det sker på bekostning af yngelplejen, idet de små mallemukunger efterstræbes af Gråmåger, så forældrefuglene løber en stor risiko ved begge at tage på fourageringstogt samtidig. Mallemukkerne ved Nordøstvandet har også lidt længere rugeskift, end det kendes fra lavarktiske kolonier, hvilket giver de ikke-vagthavende fugle mulighed for at nå fjerne fødekilder; på Mallemukfjeld rugede fuglene i gennemsnit 6,1 dage ad gangen (max. 13 dage), og i den tid kunne magen teoretisk set hente føde 1000-2000 km borte.

Ved Mallemukfjeld gjorde vi også de første forsøg med at spore Mallemukkers bevægelser ved

Rosenmåger set fra *Polar Sea* i perioden 22/7-15/8 1993. Forekomsterne er indtegnede på et satellitfoto over Nordøstvandet og vist med tre prikstørrelser, der angiver fugle pr sømil mens skibet var i bevægelse: 1,0-3,0 (største), 0,5-1,0 (mellemste) og 0,1-0,5 (mindste). Små firkanter angiver nulobservationer.

Ruter tilbagelagt af to Mallemmukker fra Mallemmukfjeld, efter at de var blevet forsynet med satellitsendere i begyndelsen af juli 1993.

hjælp af radiosendere, der via satellit giver oplysning om fuglenes opholdssted. Sendere og andet måleudstyr blev testet på i alt otte fugle, der imidlertid alle – uanset størrelse og vægt af det monterede udstyr – opgav deres yngleforsøg. Tre sendere gav resultater om fuglenes hastighed og flyveruter i forhold til vind og isens udbredelse. Den højeste hastighed målt over længere tid var 26 km/t. Korrigeret for fuglens zig-zag kurs svarer det til ca 38 km/t, hvilket er nær den for en Mallemmuk mest energiokonomiske flyvehastighed. Fuglene tilbagelagde kun korte strækninger mod vinden, selv om vindstyrken var svag i undersøgelsesperioden; alle større bevægelser foregik i side- eller medvind. Den fugl, som blev fulgt længst (2043 km), forlod polynyet via et bredt pakisbælte, tilbragte to døgn i åben pakis ud mod Nordatlanten, og tilbagelagde derefter henholdsvis 244, 113 og 369 km i løbet af tre på hinanden følgende døgn. Turen endte ved polarfronten sydvest for Bjørnøya, hvor den tre uger senere blev fanget og aflæst af besætningen på et færøsk fiskerfartøj!

Hovedparten af de oceanografiske forskningsaktiviteter i polynyet foregik fra isbryderne *Polarstern* og *Polar Sea*, hvorfra der også blev optalt

fugle. Blandt de mere spændende opdagelser var, at Rosenmåger (formentlig immature fugle samt adulte fugle med mislykket yngleforsøg) hen på sommeren optrådte i pæne tal (238 observeret fra *Polar Sea*) i pakisbæltet omkring Nordøstvandet.

Efter Nordøstvandet kommer turen i det internationale polynya-program nu til *Nordvandet* mellem Canada og det nordvestligste Grønland. Nordvandet er langt mere produktivt end Nordøstvandet: det brødføder op mod halvdelen af verdensbestanden af Søkonger og over halvdelen af Polarlomvjerne i Grønland, ligesom dets rige dyreliv har været (og til dels stadig er) fødegrundlag for Inughuit, Thules polareskimoer.

En stor del af resultaterne fra udforskningen af Nordøstvandet publiceres snart i en symposiumsrapport, der udkommer som særnummer af tidsskriftet *Journal of Marine Systems*. De ornitologiske undersøgelser resumeret ovenfor skyldes især de skandinaviske deltagere: Claus Andreasen, Magnus Elander, Mats Ericsson, Christian Hjort, Kaj Kampp, Reinhardt Møbjerg Kristensen, Søren Møller, Nadja Møbjerg og

Knud Falk

De store falke fra de danske konger

Et skrift med ovenstående titel om fangst og foræringer af falke under de dansk-norske konger i tiden 1523-1810 har naturligvis mest jagt-historisk interesse, men visse oplysninger fra skriftet kan også have interesse for ornitologien.

I Sydskandinavien blev Vandrefalke *Falco peregrinus* overvejende fanget på trækket; det var altså nordskandinaviske og nordrussiske Vandrefalke, man høstede af. Omkring år 1500 var det ikke længere god tone at tage unger fra rederne. Falkefængerne fra Brabant i Nederlandene, der var de toneangivende eksperter, fangede Vandrefalke fra slutningen af august til begyndelsen af november mange steder: i deres hjemegn, i Nordvest-tyskland, ved den preussiske Østersøkyst og ved Hallands og Skånes kyster. Fra denne strækning

kendes 17 pladser fra 1500-tallet; Lillehammer ved Falsterbro er en af dem, men Morup, Falkenberg og Båstad fortjener også at nævnes. Endelig var der fangstpladser på Gotland, Øland, Bornholm, Sjælland og Lolland, se Fig. 1. Et udbytte på 6-8 Vandrefalke pr mand pr sæson ansås for tilfredsstillende. Den årlige høst af Vandrefalke fra Sydskandinavien lå nok omkring 150. De fleste fængere drog hvert år tilbage til Nederlandene med hele deres fangst. I 16-1700 tallet var interessen for fangst af Vandrefalke dalende, men endnu omkring 1770 foregik der officiel fangst af Vandrefalke i Halland og i Odsherred.

Fangsten af Jagtfalke *Falco rusticolus* i Norge var også på nederlandske hænder, især i perioden 1580-1780. Også her var redeunger uønskede; man fangede i flyvefælder inde på fjeldhederne fra slutningen af juli til slutningen af august. Årsudbyttet lå på 100-160.

Man havde fanget Jagtfalke på Island siden 1100-tallet, i perioder under den norske konges eller ærkebiskops kontrol, men senere solgte man bare til enhver fremmed købmand, der meldte sig. Først omkring 1660, ved enevældens indførelse, kunne den dansk-norske kongemagt årligt sende hele fangsten til København, hvorfra hovedparten blev videregivet som gaver til udenlandske hoffere.

På Island var det i 1700-tallet kun islændinge, der måtte fange falke. De fangede fra begyndelsen af marts (nogle tyvstartede allerede ved juletid) til slutningen af maj, helst de hvide Jagtfalke, som var uregelmæssige vintergæster fra Grønland, men også landets egne grå ynglefugle. Som en indrømmelse til, at grænsen mellem de hvide og grå falke er flydende, opererede man også med en gruppe kaldet halvhvide. Der er gode statistikker om antallet af indskibede falke, især fra årene 1731-1793, se Fig. 2. I denne periode nedsendtes ialt 4848 falke, heraf

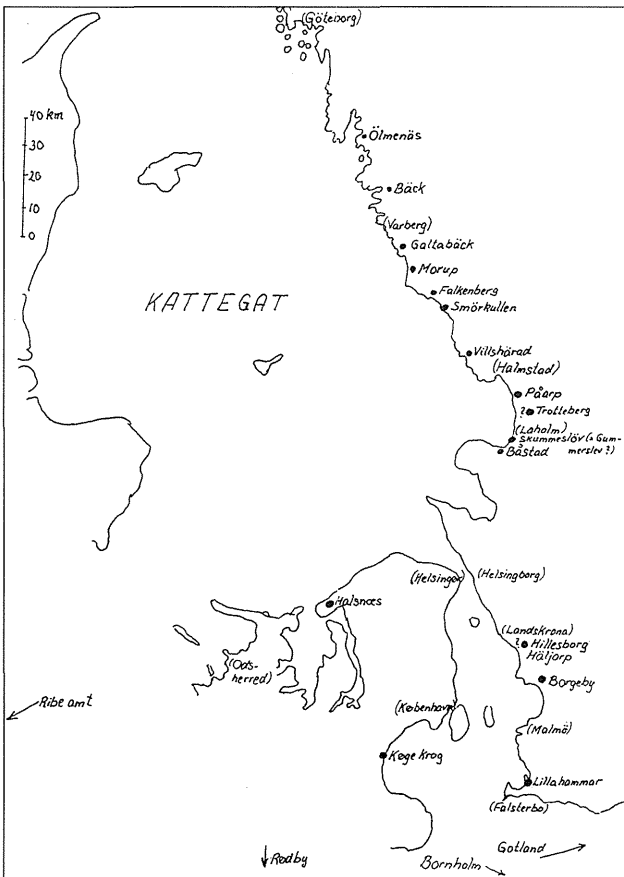

Fig. 1. Kort over falkelejer i Danmark og Skånelandene.

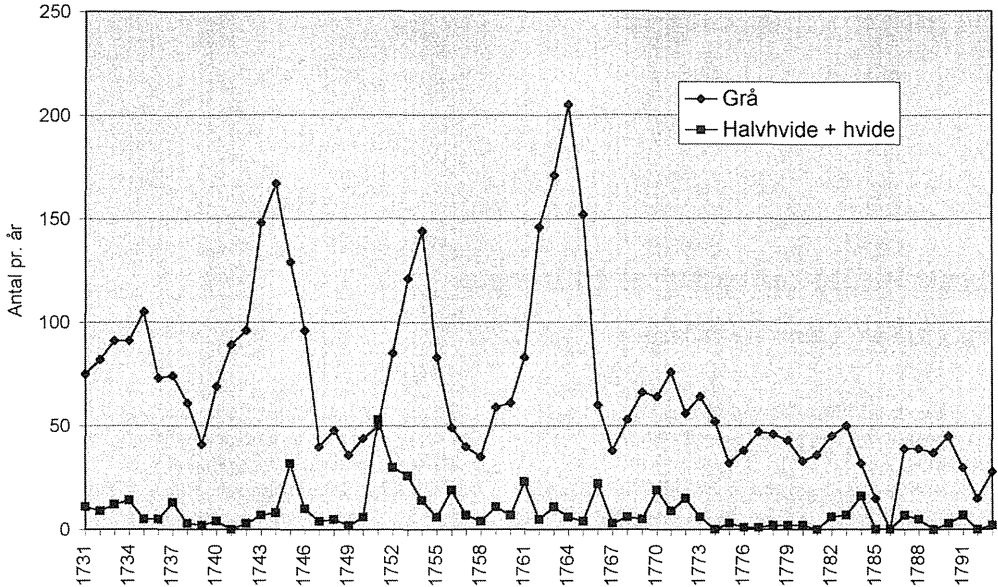

Fig. 2. Jagtfalke sendt fra Island, 1731-1793.

8% hvide, 3% halvhvide og 89% grå. Fra omkring 1770 måtte man indføre begrænsninger, fordi flere og flere hof-falkonerier blev nedlagt, men for tiden 1731-70 var fangstbetingelserne ret ensartede; svingningerne i antallet af nedsendte falke for den periode afspejler derfor sandsynligvis svingninger i falkenes forekomst på Island. Tallene for de grå falke viser svingninger med præcis ti års intervaller, se Fig. 2. Måske hænger dette sammen med svingninger i forekomsten af Rype *Lagopus mutus*, der på Island er Jagtfalkens vigtigste byttedyr. Tallene for de hvide og halvhvide Jagtfalke varierer også, men ikke i takt med de grå, sandsynligvis fordi deres forekomst er betinget af forholdene nord for Island.

Allerede i det berømte falkeskrift fra 1200-tallet *De arte venandi cum avibus* omtales Jagtfalken (især fra Island) samt Vandrefalken. Vandrefalkens geografiske variation behandles også; de nordlige individer er trækfugle, de kalde *gentiles peregrinus*, de er også større og modigere (!) end de sydlige standfugle, som kaldes *gentiles absolute*. Når vi i vore dage kalder begge grupper for Vandrefalke (trækfalke), er det således ikke bare ulogisk, men i strid med god gammel skik. Forfat-

teren af *De arte* vil ikke kalde de to grupper for to forskellige arter, "thi forskelle i farve, vaner og oprindelse bevirker ikke nødvendigvis, hverken for mennesker eller andre dyr, at de tilhører forskellige arter." Jo, han vidste god besked, 600 år før Darwin.

Christensen, N. H. 1995: De store falke fra de danske konger. 124 sider. – Udgivet af forfatteren.

Se desuden:

Christensen, N. H. 1984: Europas første ornitolog – normannernes arving. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 78: 136-137.

Glutz von Blotzheim, U. N., K. M. Bauer & E. Bezzel 1971: Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Bd. 4. – Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.

Wood, C. A. & F. M. Fyfe 1961 (1943): The art of falconry. – Stanford. (*De arte...* bog 2, kap. 4)

Niels Hesselbjerg Christensen
Blegdalsparken 25, 2.
9000 Ålborg